

LUNDS UNIVERSITET
Statsvetenskapliga institutionen

VT07
Handledare: Christian Fernández

Meningen med livet och den liberala statens paradox

Simon Hjort

Abstract

Liberal theorists typically argue that state action should not favor any particular conception of the good or meaningful life. On this view the defining characteristic of the liberal state is neutrality among rivaling ideas of the good. This thesis argues that state neutrality is impossible to maintain in practice. Two different versions of state neutrality; neutral justification and neutral aims, are used to analyze a wide range of political issues. It is concluded that far from being neutral, the liberal state favors individualistic and market oriented conceptions of the good life. Given that neutrality is difficult to maintain in practice, “the paradox of the liberal state” arises, a situation where political reality and theory conflicts. The only plausible way to escape this paradox, it is argued, is to abandon the ideal of state neutrality and thus making the question of what is meaningful in life a legitimate concern for the democratic state.

Keywords: liberalism, neutrality, meaning, life, perfectionism

Innehållsförteckning

1	Inledning	1
1.1	Syfte och avgränsningar	2
1.2	Normativ argumentation	3
2	Den liberala staten	5
2.1	Den självbestämmande individen.....	6
2.2	Neutralt rättfärdigande	7
2.3	Neutrala målsättningar	8
3	Neutralitet i praktiken	11
3.1	Kulturpolitik – marknad eller subvention	11
3.2	Kulturella sedvänjor – äktenskap och slöjförbud	13
3.3	Skolans styrning	14
3.4	Kontroversiella livsval	16
3.5	Den neutrala statens utopi	18
4	Den liberala statens paradox	19
4.1	Livets mening.....	20
4.2	Bortom den liberala staten.....	22
4.3	Politikens dilemma.....	23
5	Avslutande reflektion	25
6	Referenser	26

1 Inledning

Liberaler brukar framhålla att staten bör vara neutral mellan människors olika livsstilar så länge de inte är skadliga för varandra. Det ingår därmed inte statens legitima uppgifter att värdera människors preferenser angående hur de vill leva sina liv. Staten bör vara blind för sådant som religion, kultur och sexualitet. I praktiken innebär detta att staten ska vara skild från kyrkan, att samkönade par bör få gifta sig på samma sätt som olikkönade par och att livsstilar som ogillas av en majoritet inte får motarbetas på andra grunder än att de skadar andra människor. Det som kännetecknar den liberala staten är att den inte ägnar sig åt att främja något särskilt ideal om det goda eller meningsfulla livet, istället förhåller den sig *neutral* mellan olika individuella uppfattningar. Det är upp till var och en att finna meningen med sitt eget liv på den opartiska arena som staten administrerar.

Relationen mellan staten och dess medborgare har alltid varit ett problematiskt kapitel för liberaler. Statlig maktutövning har betraktats med skepsis därför att risken för missbruk och förtryck helt enkelt inte kan negligeras. Majoritetens tyranni, som John Stuart Mill så vist varnade för, lurar alltid bakom husknuten till men för minoriteten. För att skydda den enskildes rätt att själv utforma och bestämma över sitt livsprojekt tillskrivs medborgaren grundläggande fri- och rättigheter. I sitt viktigaste politiska verk *Om friheten* (2004 [1859]) argumenterar Mill för att varje människa ska ha friheten att få bestämma hur hon vill leva sitt liv så länge hon inte skadar andra. Här dras också skiljelinjen mellan individens privata sfär och samhällets angelägenheter som är så fundamental för liberalismen (kapitel 4).

En central aspekt av den liberala läran består med andra ord i att beskära statens inflytande, vilket gör att liberalism kan betraktas som en ”doktrin om den begränsade staten” (Bobbio, 1994, s.15). Tanken på att staten ska vara neutral mellan olika ideal om det goda livet fyller en sådan begränsande funktion. Neutraliteten kräver mer än att dåliga ideal om det goda inte främjas (vilket vore förståeligt); den kräver att inga ideal får främjas framför andra, vare sig de är bra eller dåliga (Raz, 1986, s.110-111, Beckman, 2000, s.150). Hur omfattande statens legitima manöverutrymme blir i praktiken beror på hur neutraliteten förstås närmare. Beroende på politiska preferenser finns det därmed en risk (eller chans) för att neutraliteten blockerar politik för ”det gemensamma bästa” inom de kulturella, sociala eller ekonomiska fälten där medborgarna helt enkelt inte är överens. Vad som kan tyckas problematiskt med neutralitetstanken är att den riskerar att diskvalificera mycket av den politik stater ägnar sig åt idag.

Den neutrala statens förespråkare har dock sina skäl för att neutralitet är ett önskvärt ideal (Rawls, 1993; Larmore, 1987; Ackerman, 1980; Dworkin, 1978; Nozick, 1974). Ett sådant är att det inte finns rationella grunder för att välja mellan olika levnadssätt. Hur skulle staten kunna visa att ett visst sätt att leva på

är bättre än något annat? Livet blir vad vi gör det till, och neutralitet tycks därmed vara den enda rimliga hållningen som inte riskerar att bli godtycklig. Vidare så präglas fria samhällen av pluralism och kulturell mångfald. Ställd inför detta faktum bör den liberala staten inta en relativistisk position, där olika uppfattningar om det goda betraktas som lika värdefulla. Staten bör därmed vara neutral och behandla dem lika. Ett annat skäl är helt enkelt att det vore moraliskt förkastligt av staten att främja eller förbjuda vissa levnadssätt framför andra därför att det hotar individens frihet och självbestämmande. Varje människa har rätt att själv söka sin väg genom livet utan att staten lägger sig i detta så länge hon inte kränker andras motsvarande rätt. Det går förvisso inte att förneka att många personer kommer att misslyckas i sina strävanden, men detta är hursomhelst att föredra framför statligt tvång och paternalism.

Jag finner på många sätt den liberala neutralitetstanken intuitivt tilltalande. Neutralitet har att göra med att vara opartisk, att inte ta ställning för eller gynna den ena sidan i förhållande till den andra, och i många fall kan detta vara en klok hållning. Men samtidigt förefaller det ytterst oklart vad som egentligen avses med neutralitet i sammanhanget. Kan staten överhuvudtaget vara neutral?

1.1 Syfte och avgränsningar

Utgångspunkten i denna uppsats tas i den liberala tradition som hävdar att staten bör förhålla sig neutral till medborgarnas olika sätt att leva sina liv på.¹ Huvudsyftet med min undersökning är att förkasta denna neutralitetstes genom att visa att staten omöjligt kan vara neutral i realiteten. Jag kommer att argumentera för denna hållning genom att med konkreta exempel visa på hur den politiska verkligheten tvingar staten att ta ställning till och värdera olika livsideal. Därefter kommer jag att argumentera för att den liberala staten befinner sig i en paradoxal eller motsägelsefull position, där ambitionen att vara neutral kommer i konflikt med den politiska verkligheten där staten ständigt tvingas ta ställning till olika ideal om det meningsfulla livet. Enda utvägen ur denna paradox är att förkasta neutralitetstes och istället på allvar göra frågan om vad som egentligen är meningsfullt att sträva efter i livet till en fråga för demokratin.

I varje undersökning av detta slag tvingas författaren att göra avgränsningar. Det är helt enkelt omöjligt att vända på varje sten längs vägen, att ifrågasätta varje premis i argumentationen. Det finns således en hel del i denna uppsats som förtjänar att diskuteras och problematiseras utförligare. Jag har valt att bortse ifrån

¹ Liberalismen är långt ifrån en enhetlig politisk ideologi. Olika grenar inom liberalismen skiljer sig ganska markant åt och ibland talas det därför om "liberalism" snarare än "liberalism" (Gray, 1989; Ryan, 1993, s.291-293). Det är därför svårt att ge ett okontroversiellt svar på frågan vad som egentligen kännetecknar en liberal stat. Det finns således liberaler som motsätter sig tanken på en neutral stat såsom den beskrivs här (exempelvis Raz, 1986; Galston, 1991). Jag hävdar därmed inte att alla liberala teoretiker skulle motsätta sig de slutsatser jag drar i uppsatsen.

många av de teoretiska argument som har riktats mot neutralitetstesen. Istället har jag riktat in mig på hur neutraliteten skulle kunna gestalta sig i praktiken, eftersom detta utgör något av en vit fläck på kartan där jag anser att uppsatsen har en funktion att fylla. Inriktningen beror även på min uppfattning att det existerar ett stort glapp mellan den politiska teorin och praktisk politik. Teoretiska konstruktioner i all ära, men om de inte har någon koppling till verkligheten framstår de som konstverk eller museiföremål – intressanta att beskåda men inte mycket mer.

Jag har försökt att överbygga detta glapp genom att relatera till konkreta exempel. Detta görs utifrån en teoretisk grund som behandlar den neutrala staten (kapitel 2), där jag riktar in mig på de två olika ideal som brukar framföras av liberaler; neutralt rättfärdigande och neutrala målsättningar.² Det förra idealet introduceras utifrån John Rawls rättviseteori, medan det senare presenteras i relation till Robert Nozick och Ronald Dworkins arbeten. Därefter appliceras neutralitetsidealen på en rad konkreta exempel (kapitel 3). Till dessa hör äktenskapslagar, slöjförbud, subventioner till kultur och sportföreningar, skolans läroplaner m.m. Jag har valt exemplen strategiskt för att kunna vissa på olika aspekter av neutralitetstesen och detta urval utgör naturligtvis också en avgränsning av undersökningen. I uppsatsens fjärde kapitel problematiseras implikationerna av att staten inte kan vara neutral i realiteten. Detta leder till att jag reser tvivel kring hurvida den liberala samhällsmodellen, där livets mening betraktas som uteslutande en privatsak, överhuvudtaget är eftersträvansvärd.

Jag har valt ämnesområdet därför att frågan om hur relationen mellan staten och dess medborgare bör se ut är av fundamental betydelse för det goda samhällets utformning. Det är således en principiellt intressant fråga. Detta gäller i synnerhet utifrån den liberala tradition som kommit att dominera mycket av den politiska filosofin. Ämnet är också särskilt relevant för de som intresserar sig för konflikten mellan det sekulära och religiösa i politiken samt för privatlivets gränser; frågor som ständigt är aktuella, inte minst i det multikulturella samhället.

1.2 Normativ argumentation

Mitt tillvägagångssätt för att angripa studiens syfte är den normativa metod som i regel används för att studera värderesonemang. Metoden går ut på att bygga upp starka argument för eller emot en viss slutsats eller tes utifrån något eller några grundläggande värden (Badersten, 2004). Vad som egentligen räknas som ett starkt argument är en komplicerad och metodologiskt intressant fråga (jfr. Hughes och Lavery, 2004). Jag har ingen möjlighet att diskutera detta i detalj, så jag nöjer mig med att i korthet presentera metoden utifrån denna studies målsättningar.

² Ludvig Beckman gör denna distinktion och påpekar samtidigt att den inte alltid tydliggjorts hos den liberala statens förespråkare. Han framför dessutom ett tredje alternativ kallat ”neutrala konsekvenser” vilket är han menar är omöjligt att upprätthålla. För vidare diskussion se Beckman, 2000, kapitel 6. Se även Galstons diskussion om olika typer av neutralitet, 2000, kapitel 5.

Huvudsyftet med de argument jag kommer att presentera är att förkasta neutralitetstesen. Argumenten kan inte se ut hur som helst, utan metoden innebär att dessa måste utvärderas utifrån två krav. Det första består i att argumentationen inte får vara självmotsägande eller logiskt osammanhängande. Bryts detta krav blir ett rationellt åsiktsutbyte omöjligt. Men även om ett argument är logiskt starkt så kan dess premisser vara falska. Ett andra krav som ställs är därför att påståenden som framförs ska vara sanna eller åtminstone rimliga. När det gäller normativa frågor, eller värdefrågor, är det särskilt komplicerat att fastställa vad som är sant eller rimligt. Detta kan få oss att dra slutsatsen att värdefrågor enbart har att göra med tycke eller smak och att det inte finns någon större mening med att träta om vem som har rätt eller fel utifrån rationella grunder.

Jag anser att denna inställning är djupt felaktig. Vi diskuterar ständigt etiska, moraliska och politiska frågor som om det finns rätta svar och det finns ingen anledning att sluta upp med detta. Goda argument får oss att ändra åsikt, helt enkelt därför att vi anser att det finns starkare skäl för att inta en viss position framför en annan. Denna process är helt avgörande för att vår tillvaro ska kunna förbättras på sikt. Min inställning till den normativa argumentationen är således pragmatisk. Oavsett vad vi anser om värdefrågor på ett teoretiskt plan, så måste staten styras på något sätt i praktiken och hur detta bör ske är något som förtjänar att debatteras.

Det förhåller sig dock så att en punkt nås i argumentationen där vi tvingas hänvisa till övertänkta intuitioner för att ge skäl för de grundläggande värden varje normativt resonemang i slutändan vilar på. Detta är ett annat sätt att uttrycka att vi med logikens hjälp inte kan nå hela vägen fram till att visa att något är gott eller önskvärt, felaktigt eller ont.³ Det är trots allt möjligt att vara fullständigt rationell utan att bry sig om sådana värden (Singer, 2002, s.279-83). Det grundläggande värde som argumentationen i denna uppsats ytterst vilar på är värdet av ett meningsfullt liv, vilket behandlas i kapitel 4.1. Den som anser att livet saknar värde eller är meningslöst eller kommer således att lämnas helt oberörd av de argument jag presenterar.

Mitt förhållningssätt till den normativa argumentationen präglas av en undersökande ansats, där avsikten inte nödvändigtvis är att komma med det sista ordet i de frågor som diskuteras. Snarare än att dölja svaga punkter i argumentationen strävar jag efter att ha ett intersubjektivt förhållningssätt som så öppet som möjligt låter läsaren ta ställning till det som skrivs. Jag har också försökt göra diskussionen så enkel som möjligt att ta till sig utan att reducera komplexiteten på avgörande punkter. Den politiska filosofin är ofta svårtillgänglig och tungrodd att läsa, vilket för det mesta är en onödig brist.

³ Vikten av moraliska intuitioner för normativa resonemang kan illustreras av följande exempel. Låt oss anta att målet är att ge ett så starkt argument som möjligt för att det är fel med barnaga och att detta borde vara förbjudet i lag. Vad vi kan göra är att lyfta fram effekterna på barnens liv av att de blir slagna, visa att våldet förs vidare genom generationerna osv. Men i slutändan tvingas vi hänvisa till intuitionen att det är fel med onödigt lidande hos barn. Mer kan vi inte göra. Den som inte delar denna intuition kommer inte att låta sig övertygas.

2 Den liberala staten

En liberal stat definieras här som en stat som inte ägnar sig att främja någon särskild uppfattning om det goda eller meningsfulla livet. Det innebär att staten inte tar ställning till huruvida det är bättre eller sämre att leva på ett visst sätt i förhållande till ett annat så länge rättvisans krav respekteras. Positionen benämns ofta i den liberala litteraturen som ”anti-perfektionism” vilken i förlängningen innebär att staten bör vara *neutral* mellan olika uppfattningar eller ideal om vad ett bra liv innebär. Staten bör helt enkelt inte ta ställning för att ett visst sätt att leva på är bättre än något annat (Raz, 1986, s.108-110; Dworkin, 1978, s.127; Galston, 1991, s.80-81; Wall, 2007, kapitel 3.1).

Uppfattningen att staten bör vara neutral gällande värdet av olika livsstilar kommer med en viktig begränsning. Människan är fri att forma och sträva efter sin egen uppfattning om hur livet bör levas (”det goda”) bara så länge rättvisans krav respekteras (”det rätta”). Detta kan uttryckas som att individen ges ett frirum vars storlek varierar med hur omfattande rättvisans krav anses vara. För liberaler likt John Rawls eller Ronald Dworkin som värdesätter ekonomisk jämlikhet kommer omfördelning av resurser att falla inom ramen för rättvisan. För nyliberalen Robert Nozick, som hyser en motsatt uppfattning, blir ramarna för rättvisan snävare med fokus på individens rättigheter. Trots att dessa liberala rättviseteoretiker skiljer sig markant åt i synen på vad som är rättvist så förenas de genom ett anspråk på att deras teorier inte förutsätter någon särskild uppfattning om det goda livet. Istället hävdas att teorierna är förenliga med alla individuella ideal om vad som konstituerar ett gott liv som respekterar det ramverk rättvisan sätter upp för individens interaktion i samhället (Halldenus, 2003, s.23; Brown, 1993, s.111; jmf. Johnston, 1994, s.26).⁴

Idealet om den neutrala staten står i motsats till den perfektionistiska staten som förordar att vissa sätt att leva på är bättre än andra och som strävar efter att befrämja dessa uppfattningar genom att uppmuntra dem hos sina medborgare (Kymlicka, 1999, s.207; jmf. Rawls, 1996, s.311-17; jmf. Wall, 2007, kapitel 3). Detta kan exempelvis göras genom att staten fördelar resurser efter hur värdefulla

⁴ Olika rättvisideal genererar olika gränser för den neutrala staten i två avseenden. Det första gäller gränserna för *hur* staten får agera; antingen bör staten förhålla sig så passiv som möjligt (Nozick) eller så bör staten aktivt utjämna ekonomiska ojämlikheter för att generera lika möjligheter för samhällets medborgare att leva goda liv oavsett vilka livsprojekt de väljer (Rawls). Det andra avseendet gäller i *vilka frågor* staten bör vara neutral. Även här existerar grovt sett två positioner. För det ena lägret bör staten vara neutral i alla politiska frågor (Nozick och Dworkin). För Rawls handlar det endast om att samhällets grundläggande institutioner inte bör gynna någon särskild uppfattning om det goda (1993, s.192-3). Enligt Rawls får den demokratiska staten därmed aktivt främja vissa livsstilar förutsatt att de krav rättvisan ställer på neutralitet i de grundläggande samhällsinstitutionerna respekteras (Beckman, 2000, 166-7).

olika livsprojekt är eller genom att staten ”lärt ut” vilka sätt som det är meningsfullt att leva på. I praktiken kan det handla om att stödja vissa religiösa, kulturella eller filosofiska ideal om vad ett gott liv innebär genom att ge statliga bidrag till trossamfund eller idrottsföreningar. Ett radikalare avsteg från neutraliteten består i att staten med sin tvångsmakt förbjuder vissa levnadssätt, t.ex. livet som homosexuell. Perfektionistiska teorier om staten förnekar därmed att neutralitet är ett önskvärt eller möjligt ideal.

Uppdelningen mellan neutralitet och perfektionism är analytisk till sin karaktär och hur gränsen ska dras däremellan beror i slutändan på vilken typ av neutralitet som avses. Jag kommer att presentera båda de varianter av neutralitet som liberaler brukar framföra, men först vill jag dock redogöra för liberalismens syn på individen eftersom denna utgör grunden för varför den neutrala staten överhuvudtaget förespråkas.

2.1 Den självbestämmande individen

En grundläggande utgångspunkt för den liberala politiska filosofin är att individen ska åtnjuta möjlighet att utöva självbestämmande över sitt eget livsprojekt. Lena Halldenius uttrycker detta som att liberaler förenas av vad som skulle kunna betecknas som särskild människosyn som ”betraktar den enskilda individen som den högsta auktoriteten för att bedöma kvaliteten på och värdet av hennes eget liv. Ingen annan än jag kan formulera eller avgöra vad som är ett gott liv för mig; jag är mitt eget sanningsvittne.” (2003, s.22). Denna människosyn utgår ifrån att individen både kan vara och samtidigt bör ha rätt till självbestämmande.⁵

För att individen ska kunna utöva detta självbestämmande över sitt livsprojekt krävs naturligtvis frihet. Det råder delade meningar mellan liberaler om exakt hur frihetsbegreppet ska förstås och vilka rättigheter individen ska tillskrivas. Vi behöver inte ge oss in i denna diskussion här, det räcker med att konstatera att individens självbestämmande syftar till att ge personer utrymme att formulera sitt eget livsprojekt, eller som liberaler ofta uttrycker det, sin egen uppfattning om det goda.

En viktig fråga är naturligtvis varför självbestämmandet bör ses som ett så pass centralt värde. Det yttersta rättfärdigandet består i att detta värde är avgörande för att vi ska kunna leva bra, meningsfulla liv (Kymlicka, 1999, s.204-5). Eftersom endast jag själv ytterst kan avgöra vad som är ett gott liv för mig, måste jag ges möjligheten att styra mitt liv såsom jag själv behagar om jag ska kunna ha möjligheten att leva ett meningsfullt liv. Vi lever enligt liberaler vårt liv från insidan, utifrån våra egna uppfattningar om vad som är eftersträvansvärt och vi

⁵ Ibland används begreppet autonomi för att uttrycka samma sak. För en detaljerad diskussion av autonomibegreppet och dess olika användningsområden, som går utöver vad som är nödvändigt för syftet med denna text, se Christman, 2003.

bör ha möjligheten att revidera och ändra inriktningen på våra liv utan att hindras av andra (Kymlicka, 1991, s.13).

Självbestämmandet innebär att var och en anses förmögen att själv fatta de viktiga besluten i sitt liv. Individerna bör få göra detta även om beslutet ogillas av andra eller inte leder till det ”bästa” resultatet (Barry, 1995, s.129). Tvång är därmed något liberaler generellt sett motsätter sig oavsett om det kommer från andra individer, grupper eller utövas av staten. Självbestämmandet innebär vidare att liberaler ställer sig avvisande till paternalism, vilket avser handlingar som utförs mot en individs vilja med goda avsikter eller för ”deras eget bästa” (jmf. Dworkin, 2005). I *Om friheten* uttrycker John Stuart Mill denna tanke genom att skriva att tvång endast får utövas mot någons vilja för ”att förebygga oförrätt mot andra. Hans eget bästa, vare sig i fysiskt eller moraliskt avseende, är inte ett tillräckligt gott motiv.” (2004, s.17).

Om individens självbestämmande ska respekteras ställs naturligtvis flera krav på staten. Ett fundamentalt sådant är att medborgarna tillskrivs grundläggande fri- och rättigheter (Barry, 1995, s.129; jmf. Kane, 1996, s.204-6). Den som anser att människor har rätt att fatta de avgörande livsbesluten själva måste även acceptera att konkurrerande ideal om det goda livet kommer att finnas i samhället. Det kommer att existera en pluralism av individuella målsättningar och staten har inte rätt att utgå ifrån att några av dessa är riktigare än andra (Barry, 1995, s.139; jmf. Berlin, 1997, s.412-15). Staten kan inte anses ha kunskap om det ”rätta” sättet att leva på och den bör därför inte pådyvla sina medborgare att vissa sätt att leva på är bättre än andra. Men även om staten skulle anses besitta en sådan kunskap så vore ett sådant perfektionistiskt agerande från statens sida oförenligt med individens självbestämmande. Även om syftet med politiken kan vara nog så gott, bör staten inte genomdriva en idé om det goda på bekostnad av andra (Barry, 1995, s.132-133). Därför bör staten vara neutral mellan olika uppfattningar om det meningsfulla livet.

2.2 Neutralt rättfärdigande

Den form av neutralitet som vunnit starkast gehör är utan tvivel det ”neutrala rättfärdigande” som utvecklats av John Rawls i hans banbrytande verk *En teori om rättvisa* (1996 [1971]). Rawls teori bygge har med åren ständigt utvecklats och frågan om statens neutralitet diskuteras kanske tydligast i *Political Liberalism* (1993, se särskilt s.190-5). För våra syften är det inte nödvändigt att i detalj avhandla Rawls komplexa teori, jag nöjer mig därför med att teckna huvuddragen för att på så sätt förklara på vilket sätt Rawls anser att staten bör vara neutral.

I ett fritt samhälle kommer det som vi har sett att existera många olika uppfattningar om det goda livet, vilket Rawls benämner ”pluralismens faktum”. Detta faktum till trots så måste medborgarna hitta principer som de gemensamt kan leva efter. Rawls tänker sig en teoretisk situation, ursprungssituationen, där samhällets individer möts för att välja vilka principer de ska leva efter. För att inte någon särskild uppfattning om det goda ska gynnas är situationen riggad på så vis

att personerna befinner sig bakom en ”slöja av okunnighet”. I detta läge kommer en viss uppsättning principer att väljas rationellt, enligt Rawls. Dessa rättvisepprinciper garanterar i huvudsak alla medborgare grundläggande fri- och rättigheter samtidigt som sociala och ekonomiska ojämlikheter måste vara till störst fördel för de minst gynnade samhällsmedlemmarna (1993, s.6; 1996, s.76-7; 2005, s.71). Slöjan garanterar rättvisa genom att individerna berövas information om den egna ställningen i samhället och vilken livsfilosofi de råkar ha. I den tänkta situationen kan exempelvis förmögna personer inte motsätta sig omfördelning utifrån sina egna intressen. Eftersom alla riskerar att hamna nederst i samhällshierarkin när slöjan lyfts kommer principer att väljas som innebär att denna grupp har de så bra som möjligt i absoluta termer.

På vilket sätt skulle en stat som följer dessa principer kunna betecknas som neutral? Svaret är helt enkelt att principerna är neutrala i bemärkelsen att de inte utgår ifrån någon särskild uppfattning om vad ett gott liv innebär (Rawls, 1996, s. 478; Raz, 1986, 117). Principerna kan således *rättfärdigas* neutralt, om vi får tro Rawls. Neutralitet i denna betydelse innebär med andra ord en begränsning av *skälen* som kan accepteras för att rättfärdiga politiska institutioner eller handlingar (Beckman, 2000, s.153-4). En neutral stat kan därmed inte motivera sitt agerande utifrån att somliga levnadssätt är att föredra framför andra, utan att bryta neutraliteten. Men så länge det går att hitta andra skäl sätter neutraliteten inga käppar i hjulen.

I praktiken innebär detta att det exempelvis går att rättfärdiga marknads-ekonomins grundläggande institutioner utan att bryta mot neutralitetskriteriet så länge det går att motivera dessa utan att stödja sig på skäl som hävdar att ett visst sätt att leva på är bättre än andra (Beckman 2000, 160; jfr. Gray, 1989, s. 182-3). Självfallet har inte marknadsekonomin neutrala *konsekvenser* för människors liv. Dagens ekonomiska system gynnar rimligen konsumtionsinriktade livsstilar på bekostnad av miljövänners levnadssätt. Detta visar att neutrala konsekvenser är en omöjlighet eftersom i princip varje ekonomiskt system kommer att generera olika påverkan på människors liv (jfr. Beckman, 2000, s.160-3). Men om det går att presentera skäl som inte stödjer sig på att vissa uppfattningar om det goda är att föredra framför andra så kan systemet trots allt rättfärdigas neutralt, oberoende av dess konsekvenser.

2.3 Neutrala målsättningar

Alternativet till neutralt rättfärdigande är neutrala målsättningar. Enligt detta perspektiv bör statens företrädare inte agera med målsättningen eller syftet att stödja vissa uppfattningar om det goda (Beckman, 2000, s.153-4). Robert Nozick argumenterar för en variant av detta ideal i *Anarki, Stat och Utopi* (2004 [1974]). Enligt Nozick har individer så pass långtgående rättigheter att det är en öppen fråga om staten överhuvudtaget kan rättfärdigas. Klart står dock att en stat som kräver människors lojalitet måste ”förhålla sig skrupulöst neutral mellan sina medborgare.” (2004, s.69). Om så inte sker behandlas individen blott som ett

medel för högre samhällsmål. Grunden till denna position är en utpräglat individualistisk inställning till livet: ”Det finns bara enskilda personer, olika enskilda personer, med sina egna enskilda liv. Att utnyttja en av dem till andras förmån är att utnyttja honom och gynna de andra. Ingenting annat.” (2004, s.68).

Nozicks argument baseras som skrivits på att individen tillskrivs långtgående rättigheter. För att dessa ska respekteras måste staten avhålla sig ifrån all inblandning i människors liv, såvida denna inte krävs för att skydda rättigheterna. Enligt Nozick kan endast den minimala nattvaktarstaten rättfärdigas vars funktion är att skydda den enskildes säkerhet och egendom. Därmed får staten inte tvinga medborgarna att betala skatt eller hindra dem att leva som de själva vill, även om det är för deras eget bästa. En mer omfattande stat än den minimala nattvaktarstaten är därmed icke-neutral enligt Nozick (2004, s.345-47).

Det går självfallet att ifrågasätta huruvida en stat som upprätthåller en mycket långtgående äganderätt i kombination med att omfördelning av resurser förbjuds verkligen är rättvis. Frågan som diskuteras här är dock huruvida en sådan stat kan betecknas som neutral på ett begripligt sätt. Precis som i fallet med Rawls rättvise-teori så skulle den minimala staten knappast generera neutrala konsekvenser för människors liv. Neutraliteten består istället i att staten berövas alla målsättningar som har med det gemensamma att göra, dvs. inte agerar efter någon uppfattning om ”det goda”. Endast kärnfunktionerna är kvar och dessa räknas till kategorin ”det rätta”. Vill medborgarna ha vägar, skola, högre utbildning, kultur, vård osv. står det dem fritt att engagera sig tillsammans med andra som vill ha samma saker och organisera detta i privat regi. Ingen ska dock tvingas betala för något de inte vill ha utan bör själva få välja hur de vill disponera sina resurser.

En annan liberal som försvarat idén om neutrala målsättningar men som drar helt andra slutsatser om vad staten bör göra är Ronald Dworkin. Enligt Dworkin (2000) bör staten aktivt bidra till jämlika möjligheter för individer att leva goda liv genom att bl.a. kompensera personer som drabbats av oförtjänt otur (t.ex. medfödd brist på talang).⁶ Detta leder naturligtvis till att en mer omfattande stat än Nozicks förordas, med betydande omfördelning och gemensam välfärd. Ramarna för rättvisan breddas betänkligt samtidigt som målsättningar rörande det goda fortfarande exkluderas.

Vad kan mer sägas om neutrala målsättningar? Ett problem, som drabbar mer omfattande stater likt Dworkins, är att ett agerande från statens sida kan motiveras utifrån flera målsättningar samtidigt. Om staten väljer att driva bibliotek kan målsättningen vara att gynna läsande livsstilar, vilket inte är tillåtet, men det kan samtidigt handla om att erbjuda ”lika möjligheter” för människor att formulera sina egna uppfattningar om det goda, vilket är tillåtet enligt Dworkin. Denna tolkningsmöjlighet gör att ”neutrala målsättningar” kan tänjas till att inkludera det mesta vilket gör begreppet svåränvänt som analytiskt redskap. Detta problem uppkommer egentligen inte för Nozick eftersom statens legitima syften helt enkelt begränsas till att endast gälla statens kärnfunktion att skydda medborgarna och

⁶ Jag har behandlat denna ”turjämlighet” i en tidigare uppsats kallad *Tur, jämlikhet och dominans*. Se även Beckman (2000, kapitel 7) för en ingående kritik av Dworkins neutralitet.

deras egendom. Om staten ägnar sig åt något annat är målsättningen därmed diskvalificerad som icke-neutral redan från början. Det föreligger därmed inga direkta svårigheter med att tillämpa Nozicks version av neutralitetsidealet. I resterande delar av denna uppsats kommer jag att använda mig av en restriktiv tolkning av neutralitetsidealet där en målsättning tydligt måste kunna kopplas till individens rättigheter för att vara acceptabel.

Sammanfattningsvis så har vi så här långt kunnat konstatera att liberaler som säger sig försvara idén om att staten inte bör främja någon särskild uppfattning om det goda livet skiljer sig åt genom att de argumenterar för olika typer av neutralitet. De argumenterar även för skilda maktbefogenheter och uppgifter för staten utifrån divergerande synsätt på rättvisa. Den liberala visionen om den neutrala staten är därmed långt ifrån enhetlig. Gemensamt för liberalerna är dock att de inte förespråkar neutrala konsekvenser. Statens agerande kan inte vara opartiskt på detta vis och det vore felaktigt att avfärda neutralitetstanken på ett så onyanserat sätt. På ett teoretiskt plan tjänar neutralitetsbegreppet funktionen att begränsa statens maktutövning, vilket syftar till att skydda den enskilda individens rätt till självbestämmande. Låt oss nu se hur detta fungerar tillämpat på konkreta politiska frågor.

3 Neutralitet i praktiken

Hur förhåller sig neutralitet med avseende på rättfärdiganden och målsättningar till konkret politik? Är det möjligt för staten att vara neutral i realiteten? Frågan behandlas här utifrån en rad exempel, vilka är strategiskt valda för att visa på bredden och komplexiteten i problemställningen. Det finns flera sätt att förstå och angripa många av de frågor jag tänker diskutera. Min ambition är ta fasta på de aspekter som har bäring på neutralitetsfrågan, inget annat. Innan jag ger mig i kast med detta rekapituleras idealen i form av principer nedan för att underlätta för dig som läser.

Neutralt rättfärdigande (NR): endast neutrala skäl, dvs. skäl som inte utgår från att en viss uppfattning om det goda är att föredra framför andra, är legitima vid rättfärdigandet av statens politik. Går det att finna sådana rimliga skäl kan ett statligt ställningstagande motiveras.

Neutrala målsättningar (NM): agerande från statens sida kan endast rättfärdigas då detta inte sker med målsättningen eller syftet att stödja en viss uppfattning om det goda framför andra.

3.1 Kulturpolitik – marknad eller subvention

I Sverige ges ekonomiska subventioner till alltifrån teatrar, museer och olika konstinstitutioner till fotbollsklubbar. Detta är något som ofta tas upp till offentlig debatt och som har en tydlig bäring på frågan om statens neutralitet. Ur ett neutralitetsperspektiv förefaller det nämligen uppenbart att staten gynnar vissa livsstilar på bekostnad av andra genom denna politik. Många människor tvingas via skattesedeln betala för saker som inte intresserar dem det allra minsta (jag kanske inte är intresserad av slöjdmuseer men tvingas betala för sådana ändå). Hur skulle då en neutral kulturpolitik kunna se ut?

Det finns åtminstone två aspekter att ta hänsyn till i sammanhanget. Den ena rör kulturens innehåll och den andra rör resursfrågan. Att staten inte ska tillåtas styra kulturens innehåll förefaller uppenbart; här tycker medborgarna alltför olika. Men kanske kan staten tillhandhålla kollektiv finansiering utan att värdera en särskild kulturform? Styrningen överläts till någon del av civilsamhället (t.ex. kulturintresserade medborgare) samtidigt som finansieringen är offentlig. Om vi betraktar denna lösning utifrån NM står det klart att den inte är neutral; staten omfördelar resurser på detta sätt för att stödja kulturella verksamheter vilket missgynnar ”icke-kulturella” livsstilar. Utifrån NM är därmed den enda rimliga lösningen att låta marknaden styra helt och hållet, vilket i princip innebär frånvaro av en statlig kulturpolitik överhuvudtaget.

För att tillämpa NR-principen är det behjälpligt att ställa frågan: finns det skäl för någon som inte har en särskild uppfattning om vad som är eftersträvansvärt i livet att önska statlig subventionering?⁷ Det omedelbara svaret tycks vara nej. Har jag ingen särskild böjelse för de aktuella formerna av kultur finns det ingen orsak att önska subventionering. En möjlig öppning kan dock illustreras med hjälp av följande exempel: vi kan tänka oss att staten subventionerar fotbollsklubbar, vilka bidrar till att minska kriminaliteten i samhället totalt sett genom att ungdomar får förebilder, drömmar och något vettigt att göra. Det finns därmed skäl för att stödja subventioneringen som inte baseras på att just fotboll är förträffligt, eftersom säkerheten i samhället förbättras (förutsatt att småklubbarna annars skulle få svårt att gå runt). ”Säkerheten i samhället” betraktas enligt argumentet som tillhörande kategorin det rätta snarare än det goda, i vilken staten inte bara får utan aktivt bör engagera sig.⁸

Om ovanstående argument accepteras kan möjligen somliga former av kultur subventioneras där det finns skäl för detta som går utöver enskildas kulturella åsikter, dvs. där det finns en tydlig samhällsnytta (som kan kopplas till kategorin det rätta). Den s.k. ”finkulturen” som nyttjas av ett smalt segment av befolkningen skulle därmed få stryka på foten. I vilket fall som helst så kommer en neutral kulturpolitik, oberoende av vilken princip som används, att leda till en betydande marknadsanpassning i så gott som alla demokratiska länder.

Frågan vi nu måste ställa oss är huruvida det är ett neutralt agerande från statens sida att låta marknaden styra på detta sätt. Är det rimligt att säga att en stat som underlåter att agera är neutral? Detta är en fråga vars svar får konsekvenser långt utanför kulturpolitikens område. Vad som tycks stå klart är att den typ av livsstilar som är beroende av statens stöd får svårt att existera. Istället kommer kommersiella, konkurrensinriktade eller ”marknadsanpassade” levnadssätt att gynnas. Huruvida detta betraktats som neutralt eller inte har ytterst att göra med vilken position som från början antas vara just ”neutral”. Betraktas marknaden som neutral i förhållande till staten blir naturligtvis den senares inblandning i den förra ett brott mot neutraliteten. Men detta vore att anta vad som ska bevisas, snarare än att ge något skäl för det. Den liberala staten är tänkt att inte ta ställning för en viss livsstil framför andra, men detta undergrävs genom dess perspektiv på marknaden i förhållande till sig själv. Den neutrala staten har därmed redan från början en inbyggd partiskhet som gynnar ”marknadsanpassade” livsstilar, vilket svårligen kan betraktas som ett neutralt förhållningssätt gentemot det goda.

⁷ Minns Rawls ursprungssituation, där medborgarna befinner sig bakom en slöja av okunnighet och inte har någon särskild uppfattning om det goda, se. 2.2.

⁸ Det är möjligt att föra ett liknande resonemang utifrån NM. Statens agerande kan rättfärdigas så länge stödet sker med målsättningen att förbättra säkerheten i samhället och detta räknas till det rätta, snarare än det goda (för Nozick är rättvisans ramar dock så pass snäva att så troligen inte är fallet). Problemet med detta resonemang är att det förefaller svårt att veta med vilka syften staten egentligen agerar, därav är kanske Nozicks nattväktarstat trots allt tydligast förenligt med NM. Se avsnitt 2.3 för vidare diskussion.

3.2 Kulturella sedvänjor – äktenskap och slöjförbud

I debatten hörs ofta krav på en ”neutral äktenskapslag” som ska ge samkönade par möjligheten att gifta sig på samma sätt som olikkönade par. I dag är samkönade par som bekant hänvisade till partnerskap. Denna lag tycks vid första påseende vara ett paradexempel på neutralitet. Om staten likställer äktenskapet för alla par tar den inte parti för någon särskild livsstil utan behandlar alla lika. Utifrån NR är endast neutrala skäl giltiga för att motivera att staten tar ställning i politiska frågor och några sådana tycks inte finnas som skulle kunna motivera särbehandling av samkönade par. Visst skulle somliga religiösa grupper kunna hävda att de blev kränkta av lagen, men att en viss grupp ogillar en annan grupps levnadssätt räknas inte som en tillräcklig grund för ingripande i ett fritt samhälle (dvs. det räknas de facto inte som en kränkning). NM ger samma svar då staten inte får agera med syftet att stödja en viss livsstil framför en annan vilket den rimligen gör om samkönade par undantas från äktenskap.

Om vi betraktar exemplet månggifte komplicerar detta dock till frågan om hur en neutral äktenskapslag skulle kunna se ut. Med samma logik som ovan borde denna form av giftermål tillåtas, annars gynnas monogama livsstilar framför andra.⁹ Få av oss är dock redo att acceptera denna sedvänja. Månggifte förknippas trots allt med kvinnoförtryck och ojämställdhet, vilket innebär att accepterandet av sedvänjan skulle minska individens självbestämmande snarare än att öka det. På liknande sätt är de flesta av oss tveksamt inställda till äktenskap mellan steriliserade syskon, eller till resonemangsäktenskap där unga kvinnor tidigt lovas bort till främmande män (trots att de inte säger sig ha något emot denna tradition).

Hur vi än ser på att acceptera dessa saker verkar det ofrånkomligt att staten tvingas göra en värdering av olika kulturella sedvänjor och hur slutresultatet av denna värdering än blir kan den inte gärna vara neutral mellan olika levnadssätt. Antingen så accepterar svenska staten äktenskap enligt muslimsk lag eller så gör den inte det. Staten måste ta ställning. I själva verket är hela idén med en äktenskapslag från första början ett ställningstagande för äktenskapet som sådant och därmed för ett visst levnadssätt. Utformningen av äktenskapet, vad gäller exempelvis dess upplösande och ekonomiska plikter mellan parterna, kan omöjligt göras neutralt. Staten måste hela tiden förhålla sig till traditioner och sedvänjor och det vore orealistiskt att förvänta sig att staten skulle kunna ställa sig opartisk till dessa. Oavsett om staten stödjer, reformerar eller förbjuder en sedvänja så värderas uppfattningar om det goda i förhållande till varandra.

Ytterligare ett exempel som visar på detta handlar om bruket av religiösa symboler inom offentliga institutioner. I Frankrike fördes länge en debatt kring

⁹ Liberalen Joseph Raz motsätter sig bl.a. den neutrala staten därför att den ”skulle underminera chanser för överlevnad av många omhuldade aspekter av vår kultur.” (1986, s.162, m.ö.). Raz tar just exemplet med att staten via lagstiftningen favoriserar monogami framför polygami för att visa på hur många sätt att leva är en social snarare än individuell sak, vilka förtjänar att bibehållas. Mill valde en annan väg på denna punkt och menade att månggifte borde accepteras (2004, s.101).

frågan som resulterade i ett slöj- och burkaförbud i skolan (förslaget blev kritiserat för att det riktade sig mot just muslimer med tanke på att kristna och andra grupper sällan bär stora religiösa symboler). Både förespråkare och motståndare till förbudet skulle kunna argumentera ur neutralitetssynpunkt. Förespråkaren skulle kunna hävda, i enlighet med NR, att det finns oberoende skäl för förbudet som inte utgår från att sedvänjan att täcka ansikte, kropp och hår betraktas som felaktig i sig själv. Sådana skäl skulle kunna vara att undervisningen störs eller att elever har rätt till en ”neutral miljö” i skolan.

Motståndaren skulle å sin sida kunna hävda att förbudet i själva verket gynnar ateistiska livsstilar på bekostnad av religiösa vilket bryter mot neutraliteten. Den avgörande frågan tycks därför vara huruvida det egentligen existerar neutrala skäl eller inte, samt vilken vikt dessa i så fall skall tillmätas. Problemet som uppkommer är därmed att vad som räknas som ett neutralt skäl, dvs. ett skäl som inte värderar ett visst levnadssätt högre än ett annat, är en svår tolkningsfråga i sig självt. I själva verket existerar ingen ”neutral” position här eftersom båda perspektiven utgår ifrån olika uppfattningar om det goda. Den ena sidan ser friheten *till* religion som något gott medan den andra sidan betonar friheten *från* religion. Staten tvingas därmed göra en värdering av samt ta ställning till den kulturella sedvänjan och någon neutralitet finns inte att tillgå.

3.3 Skolans styrning

Skolans utformning är av central politisk betydelse. Att staten ska sträva efter att forma livssynen hos unga omyndiga individer efter vad som är gott och riktigt är en självklarhet för de flesta politiker. I den svenska skolans läroplaner för grundskolan och gymnasieskolan står det exempelvis att skolan ska förmedla en lång rad värden i ”överensstämmelse med den etik som förvaltats av kristen tradition och västerländsk humanism” (Lpf 94, s.3; Lpo 94, s.3). Läroplanerna är därmed långt ifrån neutrala mellan olika uppfattningar om det goda. Skulle det gå att utforma en neutral skolpolitik?

Skolan är en gigantisk socialiseringsinstitution som klassiskt sett har två huvuduppgifter. Den ena är att ”fostra eleverna” och det är här förmedlandet av värden kommer in i bilden. Den andra uppgiften är att förmedla kunskaper till eleverna. Låt oss börja med att diskutera fostranstanken. En neutral stat får inte förmedla en viss idé om det goda livet framför andra, därför tycks det rimligt att skolan endast förmedlar ”det rätta”, dvs. att det är fel att kränka andra människors rättigheter, att vi har skyldigheter mot varandra i samhället osv. Detta gäller oavsett om vi betraktar saken utifrån NR eller NM. Problemet med denna lösning som jag ser det är att den aldrig skulle kunna fungera i praktiken. Att ställa krav på lärare att de ska upprätthålla distinktionen mellan det goda och det rätta i undervisningen förefaller trots allt löjväckande för var och en som satt sin fot i ett klassrum. Det är inte heller en önskvärd lösning. Saker som att vara hjälpsam mot andra människor eller att inte smutsa ner i naturen går förvisso utöver vad

”rättvisan kräver” men dessa och andra ideal om vad som är gott ska skolan självklart förmedla.

Med förmedlandet av kunskaper fungerar det på likande sätt. Ska staten vara neutral mellan olika perspektiv på livet kan inte evolutionsläran läras ut som sann framför intelligent design (ID). Gör staten detta tycks den ta ställning för en naturvetenskaplig idé om livet framför en religiös. Utifrån NM får staten inte agera för att stödja en viss uppfattning om det goda, vilket den gör om den stödjer den ena teorin framför den andra. Men staten måste i slutändan ta ställning eftersom läroplanerna annars skulle fyllas av upp av allehanda teorier. NR ger ett större spelutrymme för staten eftersom det kan finnas neutrala skäl till att föredra evolutionsläran. Ett sådant skäl skulle kunna vara att den har ett massivt stöd i vetenskapen, tillskillnad från ID. Hur ett sådant ”neutralt skäl” ska värderas kommer det emellertid att råda delade meningar om, precis som diskussionen om kulturella sedvänjor visade ovan. Att staten värderar naturvetenskapen framför religionen var ju just det som var tvisteämnet. Frågan är därmed om denna tvist kan lösas genom att hänvisa till ”neutrala skäl” hämtade från vetenskapens sfär. Det verkar helt enkelt oundvikligt att staten i styrningen av skolan tar ställning ifråga om det goda, gällande såväl värden som kunskaper.

En alternativ väg återstår dock. Mill, en aktiv förkämpe för obligatorisk undervisning för alla skriver att ”Om staten ville besluta sig för att *fodra* att varje barn skulle få en god uppfostran, skulle den kanske bespara sig mödan att själv *tillhandahålla* någon sådan.” (2004, s.115). Eftersom staten inte får ta ställning för en viss livsstil framför en annan, så kanske styrningen av skolan borde överlåtas till privata krafter och till elevernas föräldrar (jag förutsätter att barnen inte anses kapabla att ta ansvaret för sin egen utbildning)? Detta tycks vara något av idén bakom friskolereformen i Sverige. Är inte staten trots allt mer neutral om den accepterar katolska, muslimska och frikyrkliga skolor jämte traditionella kommu-nala? Bör inte skolor inspirerade av pedagoger som Freinet, Montessori och Steiner få samma möjlighet att existera som andra? Än så länge är dock situationen i Sverige sådan att friskolorna måste respektera läroplanerna vilket innebär att staten indirekt styr även dessa, vilket i sin tur innebär att neutraliteten inte respekteras fullt ut. Givet att neutralitet kan ses som en fråga om grader så är det kanske svårt att förneka att acceptansen av friskolor trots allt innebär ett större mått av neutralitet.

Vore det därmed *ännu mer* neutralt om staten helt lämnade styrningen i privata händer? Visst, sekter skulle kunna starta skolor och riskerna med hemundervisning i föräldraregi går inte att bortse ifrån. Och utan kurs- och läroplaner med en någorlunda styrning i blir det tveksamt om det går att tala om ett utbildningssystem överhuvudtaget. Men vore det mer eller mindre neutralt? Kärnfrågan tycks vara densamma som i diskussionen kring kulturpolitiken ovan: är det rimligt att säga att en stat som undviker att styra är neutral? Ur ett perspektiv så tycks staten faktiskt vara neutral eftersom den de facto inte tar ställning för någon särskild utformning av det goda skolsystemet. Men genom att staten inte agerar tar den ställning emot alla de ideal som bygger på någon form av gemensam utbildning för alla barn och ungdomar i statlig regi. Det finns därmed ingen möjlighet att utforma en neutral skolpolitik, såvitt jag kan se.

3.4 Kontroversiella livsval

Vissa politikområden ställer frågan om livets meningsfullhet på sin spets mer än andra och utgör därför det ultimata testet på neutralitetstesen. Den första frågan jag vill diskutera inom denna kategori är drogpolitik och narkomanens liv. Frågan berör rätten att förfoga över sitt eget livsprojekt och utmanar den liberala idén om att staten inte bör motarbeta livsstilar som inte skadar andra.

Får en neutral stat förbjuda droger och straffa människor som sprider dessa? Rimligen inte, eftersom detta är att ta ställning för en viss uppfattning om det goda, dvs. drogfrihet, framför en annan. För vissa människor är måhända droger det som gör deras liv meningsfulla och det vore därmed fel att förbjuda dem. Utifrån NR finns dock en öppning för en motsatt position; det finns neutrala skäl för att förbjuda droger som är skadliga för andra människors säkerhet. NM kan också tillåta att staten agerar mot droger om detta inte görs med syftet att stödja en viss uppfattning om det goda. Det går att argumentera för att så är fallet om användningen av drogen tydligt leder till kränkningar av andra personers rättigheter. Staten bör därmed ta ställning till om den aktuella substansen är farlig för andra människor och om så inte är fallet bör den tillåtas.

Låt oss ta exemplet med alkohol. Denna substans är som bekant accepterad av staten (om personen i fråga inte är minderårig), vilket är rimligt givet att alkohol är en viktig del av många människors livsstil. Samtidigt leder användandet till enorma skador i samhället. Är detta skäl nog för staten att förbjuda alkohol? Heroin är kanske mindre skadligt än alkohol ur "aggressivitetssynpunkt" men leder på grund av sitt höga pris till djup kriminalitet. Eller är det fel att skylla på drogen i sig självt, snarare än personerna som använder den? Kanske borde den neutrala staten legalisera alla droger och sen helt enkelt straffa dem som inte kan hantera drogerna och samtidigt respektera rättvisans krav. Ur ett rent neutralitetsperspektiv är detta den mest renläriga lösningen eftersom staten inte tvingas till en första bedömning av substansen utan så att säga agerar när problemen väl uppkommer för andra. Dilemmat består dock i att det är ett väldigt högt pris som många människor får betala eftersom de först måste drabbas av drogernas sidoeffekter innan staten agerar. Ur denna grupps perspektiv är agerandet naturligtvis inte neutralt. Problemet blir, som vi har sett tidigare, att en underlåtelse att agera inte är neutral. Antingen tar staten ställning för droganvändarnas eller deras (potentiella) offers livsprojekt. Därför finns inte någon möjlighet till neutralitet.

Det går naturligtvis också att ifrågasätta huruvida en drogliberal politik respekterar individens självbestämmande. I själva verket är narkomanen ofri i förhållande till drogen. Accepteras denna komplikation blir det naturligtvis ännu svårare att finna en neutral lösning för staten. I vilka fall kan tvångsvård av missbrukare rättfärdigas neutralt?

En andra kategori av exempel gäller livsval som har att göra med värdet av livet självt. Betrakta exempelvis frågan om den neutrala staten bör motarbeta självmord (eller tillåta eutanasi, vilket är en närbesläktad men inte identisk fråga). En tillåtande attityd mot självmord tycks vara den neutrala positionen: staten tillåter individen att avsluta sitt liv utan att hindras i detta och därmed tar staten ej

ställning för huruvida livet är värt att leva eller inte (vilket i sig själv är en uppfattning om det goda). Men detta argument utgår ifrån en alldeles för simplistisk bild av självmordet, som något en person går och överväger, för att sedan fatta ett rationellt beslut. Ofta begås självmord som ett resultat av djupa depressioner och i de fall där människor får rätt behandling är det relativt få som vill ta sina liv. Huruvida staten ska ha en politik för att minska självmorden i samhället är därmed inte en så pass enkel fråga att det endast handlar om att respektera individens självbestämmande eller ej.

Ytterst handlar dock frågan om vilket värde livet ska tillmätas och om ett sådant värde endast kan sägas existera utifrån den enskildes subjektiva uppfattning av livet. Om endast den subjektiva uppfattningen av livet ger det dess värde blir livet helt enkelt inte värt att leva längre när den enskilde uppfattar livet på detta negativa sätt. Om livet kan tillmätas ett objektiva värde, oberoende av hur det upplevs, så kan livet sägas ha ett värde även då den enskilde uppfattar att det inte är värt att leva. För liberalen, som utgår ifrån individens självbestämmande, talar det mesta för den subjektivistiska positionen (jfr. kapitel 2.1). Många religiösa människor intar dock den objektivistiska positionen och menar att livet är heligt, vilket innebär att det är fel att avsluta det i förtid på onaturlig väg. I denna fråga måste staten ha en ståndpunkt vilket innebär ett fundamentalt ställningstagande i frågan om livets värde och mening.

Den neutrala staten tar i själva verket ställning för en distinkt liberal uppfattning om det goda livet där självbestämmandet ges ett fritt spelrum. Diskussionen kring självmord visar hur denna uppfattning kan kollidera med andra ideal om det goda. Att utgå ifrån en liberal uppfattning om det goda behöver naturligtvis inte vara felaktigt, men det är inte neutralt. Den neutrala statens förespråkare hävdar att staten bör vara neutral mellan olika livsideal men gynnar i själva verket ideal baserade på självbestämmandet.

Abortfrågan är kanske den fråga som tydligast visar på denna poäng. Den liberala positionen är som bekant att abort bör tillåtas. Argumenten för detta brukar baseras på kvinnans rätt till sin egen kropp, vilka är lätta att härleda ur individens rätt till självbestämmande. Staten får inte agera på ett sådant sätt att individens livsprojekt motarbetas. Motståndarna till abort brukar dock framhålla att även fostret har rättigheter. Tvistefrågorna blir därmed vilken status fostret ska tillskrivas, vilka gränser som ska dras i dess utveckling samt hur dess eventuella rättigheter ska vägas gentemot kvinnans. I länder som USA, där en betydande del av befolkningen är religiös, är detta frågor som är kontroversiella och som ofta tas upp till debatt. Abortfrågan visar att en stat som utgår ifrån individens självbestämmande är långt ifrån neutral i sin inställning till livet. Religiösa grupper skulle med rätta kunna invända att en stat som tillåter abort är icke-neutral helt enkelt därför att den tar ställning för vissa uppfattningar om det goda på bekostnad av andra.

3.5 Den neutrala statens utopi

Kapitlet inleddes med frågan om staten kan vara neutral i realiteten och jag har besvarat denna genom att granska en rad politiska frågor. Neutralitetstesen förefaller på många sätt rimlig när diskussionen rör sig på en högre abstraktionsnivå, men den har visat sig väldigt svår att upprätthålla på det konkreta planet. Det låter exempelvis plausibelt att staten inte bör ta ställning för eller emot individers livsprojekt, men ställd inför heroinistens livsväg är saken inte längre lika självklar. De flesta anser nog att staten inte bör vara neutral gentemot denna typ av projekt – de bör motarbetas med information, straff och aktiva insatser av sociala myndigheter och av vårdapparaten. Ingen stat har råd att låtsas som att alla livsprojekt är lika eftersträvansvärda. Min granskning har dock inte handlat så mycket om frågan huruvida staten *bör* vara neutral utan snarare om staten överhuvudtaget *kan* vara neutral.

Grundtanken bakom neutralitetstesen är att staten inte bör ta ställning för vissa livsstilar eller uppfattningar om det goda framför andra. Min slutsats är att den neutrala staten i själva verket tar en sådan ställning för liberala livsstilar, baserade på individens rätt till självbestämmande. Detta företräde är inbyggt i hela idén om en neutral stat som från första början är en princip om den begränsade staten. Att staten ska begränsas i förhållande till marknaden innebär i sig självt ett ställningstagande för vissa uppfattningar om det goda, något både diskussionen om kulturpolitik och skolans styrning visade. En stat som underlåter att agera eller styra är därmed inte neutral i någon egentlig mening. Det finns dessutom svåra valsituationer, vilket exemplen med slöjförbud och äktenskap bland annat åskådliggjorde, där staten måste fatta komplicerade beslut och där ingen neutral position rimligen står att finna. Ytterst kan staten inte heller vara neutral till frågan om livets värde, precis som diskussionen om självmord och abort visade. Tesen att staten inte bör ta ställning för somliga synsätt på livet framför andra är därmed irrelevant ur ett praktiskt perspektiv eftersom den aldrig kan realiseras. Denna slutsats gäller oavsett vilken av neutralitetsprinciperna som tillämpas.

Mina slutsatser pekar därmed i samma riktning som de kommunitaristiska teoretiker som har hävdats att neutralitetstesen i själva verket bygger på en distinkt liberal uppfattning om det goda livet vilken är inbyggd i synen på individen, rättvisan och följaktligen på samhället i stort (Mulhall och Swift, 1992, s.215-219). På samma sätt har liberaler, liksom William Galston (1991) och Joseph Raz (1986), utifrån teoretiska grunder argumenterat för att den neutrala staten i själva verket tar ställning för individualistiska uppfattningar om det goda på bekostnad av kollektiva.¹⁰

¹⁰ Young argumenterar på liknande vis genom att hävda att den typ av opartiskhet som den liberala neutraliteten förutsätter är i själva verket en fiktion som exkluderar vissa perspektiv på bekostnad av andra (1990, kapitel 4).

4 Den liberala statens paradox

Enligt de argument som framförts så här långt så misstar sig de liberala teoretiker som hävdar att staten kan vara neutral. Den liberala neutraliteten är en illusion som i själva verket utgår ifrån en individualistisk inställning till livet baserad på värdet av personligt självbestämmande. Ur dessa båda påståenden går det att dra slutsatsen att den liberala staten därmed befinner sig i en paradoxal eller motsägelsefull sits: staten bör inte ta ställning mellan olika uppfattningar om det goda eller meningsfulla livet men tvingas i praktiken ständigt till sådana ställningstaganden.

I verkligheten formar och inverkar statens institutioner på våra liv sedan vi är mycket små. Det gäller alltifrån hur skolan och förskolan organiseras till vilka ekonomiska möjligheter föräldrar ges till att spendera tid tillsammans med sina barn. Denna påverkan fortsätter genom hela utbildningssystemet, arbetsmarknaden och slutligen åldringsvården. Staten följer oss från vaggan till graven, för att använda ett slitet uttryck. Vi lever våra liv inom ramarna för institutioner som på djupet formar våra livsprojekt. Ur ett teoretiskt perspektiv är det därmed felaktigt att betrakta individens målsättningar i livet som ”givna” för att sedan föra en diskussion kring i vilken utsträckning staten befrämjar eller motarbetar dessa. Själva skapandet av målsättningarna sker från första början under en massiv påverkan utifrån.

Staten bidrar inte bara till att forma individens målsättningar; den tillhandahåller också valmöjligheter att realisera dessa. Sådana möjligheter skapas t.ex. genom att barn ges utbildning eller att kulturinstitutioner subventioneras. Varje gång valmöjligheter ges måste dock val göras mellan olika alternativ samtidigt som resurserna måste tas någonstans ifrån. Detta begränsar i sin tur andra valmöjligheter. Att beskatta den enskilda individen gör det svårare för henne att realisera sina mål samtidigt som resurserna gör att mål för andra människor möjliggörs. Staten tvingas ständigt ta ställning till detta dilemma genom att väga de livsmöjligheter som erbjuds mot de begränsningar de obönhörligen innebär.

Politik handlar med andra ord om att väga olika livsmål mot varandra, vilket även gäller för en liberal stat. Paradoxen uppkommer därför att liberalen inte vill att staten ska värdera vissa uppfattningar om livet högre än andra, samtidigt som detta är oundvikligt. Enda möjliga utvägen ur paradoxen består i att överge neutralitetstesen, eftersom denna är omöjlig att upprätthålla. Staten måste då ta ställning för att vissa saker är mer meningsfulla att sträva efter än andra. Men är detta förenligt med individens självbestämmande? Det var ju individens rätt att själv få diktera sitt eget livsprojekt som utgjorde själva syftet till att staten skulle vara neutral från första början. Är inte ”livets mening” något subjektivt, vilket gör det närmast omöjligt att hävda att vissa livsprojekt är mer meningsfulla än andra?

4.1 Livets mening

När vi ställer frågan om livets mening så undrar vi över dess betydelse eller signifikans. Vi funderar helt enkelt över livets syfte eller ”poäng”. Ett liv som brister i meningsfullhet saknar inriktning, mål, eller substans vilket innebär att det framstår som betydelselöst eller tomt, medan ett meningsfullt liv är rikt på dessa ting. Saknar livet mening finns det, helt enkelt, ingen poäng med att leva. (Eagleton, 2007, s.63-65).¹¹

En central distinktion för våra syften är den mellan subjektiv och objektiv mening (Singer, 1997, s.239-40; Metz, 2007). Enligt den subjektiva uppfattningen är mening något som kommer inifrån oss själva och som därmed är helt beroende av vårt mentala tillstånd. Vi tillskriver betydelse snarare än att vi upptäcker den. Om den subjektivistiska positionen är riktig kan vad som helst vara en meningsfull aktivitet givet att viljan och motivationen är den rätta. Passar en aktivitet inte ihop med mina önskningar är den således meningslös. Enligt den objektiva uppfattningen finns det mål som är meningsfulla att sträva emot därför att de är betydelsefulla i sig själva, vilket innebär att betydelsen kommer utifrån vårt medvetande. Vissa aktiviteter bär ur detta perspektiv snarast på en betydelse inom sig, vars mening vi kan upptäcka genom att utföra dem.¹²

Det råder inget tvivel om att den subjektivistiska positionen står stark sedan religiositeten avtagit i västvärlden. Enligt det rådande naturvetenskapliga paradigmet existerar inget syfte eller ändamål med universum. Den gamla aristoteliska världsbilden där allting hade sitt ändamål, vilken sedermera togs upp av kristendomen, anses hopplöst omodern. I dagens postmoderna samhälle, där begrepp som sanning brukar sättas inom citationstecken, är den rådande inställningen snarast att livet varken är meningslöst eller meningsfullt i sig själv (Eagleton, 2007, s.112-117). Tal om ”inneboende” mening hos olika aktiviteter betraktas därför med skepsis. Istället är livet helt enkelt vad vi gör av det, varken mer eller mindre. Mening är inget vi upptäcker, det är något vi får skapa själva.¹³

Om den subjektivistiska positionen accepteras blir det mycket svårt att rättfärdiga att vissa aktiviteter betraktas som mer meningsfulla än andra från statens horisont. Mening är något subjektivt och statlig partiskhet blir därmed godtyckligt. Jag anser också att en subjektivistisk uppfattning om livets mening ytterst ligger bakom många liberalers försvar av den neurala staten. Individens själv-

¹¹ Det är svårt att närma sig frågan om livets mening utan att drabbas av känslan av otillräcklighet. Jag ska dock göra mitt bästa och försöka säga nog för våra nuvarande syften. I antologin *The Meaning of Life* (red. Klemke, 1981) återfinns en rad artiklar, samlade i boken tredje del ”Questioning the Question”, som utförligare diskuterar meningsbegreppet.

¹² Detta synsätt är nära kopplat till värdeobjektivismen som menar att det finns objektiva värden som existerar oberoende av oss vilka vi kan uppnå kunskap om. Se Bergström, 2004.

¹³ Den mest extrema formen av sådan subjektivism finner vi kanske i Sartres existentialism (2002), där livets mening består i vad än vi väljer. Ett alternativ till de båda uppfattningar som diskuteras här är nihilismen enligt vilken det inte finns någon mening med livet överhuvudtaget. En inflytelserik variant av denna återfinns i Thomas Nagels artikel ”The absurd” (1970).

bestämmande försvaras med hänvisning till att det är helt avgörande för att människor ska kunna hitta och fullfölja meningen med sina liv, vilket jag diskuterade i kapitel 2.1. Självbestämmandet rättfärdigas därmed utifrån det underliggande värdet av ett meningsfullt liv. Detta underliggande värde förstås i dess subjektivistiska form. Det är för att individen själv ska kunna skapa meningen med sitt eget liv som självbestämmandet är så värdefullt.

Men frågan är om det verkligen finns skäl att acceptera den subjektiva uppfattningen så lättvindigt. Jag är inte säker på det och jag ska göra mitt bästa för att övertyga dig som läser, även om denna fråga naturligtvis inte kan avgöras slutgiltigt här. Tanken att livet blir vad vi gör det till, att det står oss fritt att konstruera meningen med vårt eget liv är missvisande. Den innebär att *allt* kan göras meningsfullt, vilket förefaller absurt. En person som ägnar hela sitt liv åt navelskådning har inte levt ett meningsfullt liv, oavsett vad han själv råkar tänka om saken. Det finns helt enkelt saker som är mer värda att sträva efter än andra om vi vill leva meningsfulla liv (kärlek är viktigare än navelskådning). Visst är det så att människan i viss utsträckning är sin egen lyckas smed, men det finns gränser för vad som kan vara verkligt betydelsefullt för oss.

Livet är mycket mer än vad vi projicerar på det. Vissa allmänna villkor gäller för livet, där döden är det allra tydligaste. Livet är som bekant en resa mot döden, oavsett vad någon råkar tycka om saken. Människan har behov att tillfredsställa samt både medvetna och omedvetna drifter som styr henne. Framförallt så är vi människor sociala varelser, och att realisera sociala mål tillsammans med andra är en viktig del av vad som gör livet meningsfullt. Liberalen har naturligtvis rätt i att individuellt självförverkligande är viktigt, men livet är i grund och botten inte ett individualistiskt utan socialt projekt. Att endast gå till det egna jaget i sökandet efter mening är i slutändan som att fiska efter vatten i uttorkad brunn. Det är sakerna som övergår det snäva individualistiska perspektivet på livet som i slutändan gör det värt att leva. Orsaken till detta är lika enkel som den är mänsklig: det är först när vi delar saker med andra som de verkligen betyder något.

Givet att vi öppnar upp för möjligheten att det finns allmänna villkor i livet som inverkar på dess meningsfullhet kan vi komma ifrån den subjektiva uppfattningen och bortom den liberala staten. Det bör noteras att vi inte behöver postulera att livets mening är den exakt samma för alla människor eller att individuella skillnader inte existerar. Vad som förutsätts är att det finns gemensamma nämnare, eller likheter, mellan människors livsprojekt vilka det kan vara värt att ta fasta på.¹⁴ ”Det goda” kan då tillåtas att göras till en gemensam angelägenhet på liknande sätt som ”det rätta” då det finns skäl för det. Tar vi värdet av ett meningsfullt liv som utgångspunkt för det goda samhället, bör vi med andra ord gå bortom idén att livets mening endast är en privatsak. Med detta avser jag inte att individens självbestämmande är oviktigt, bara att det inte är en tillräcklig utgångspunkt för att människor ska kunna leva meningsfulla liv.

¹⁴ Varken renodlad subjektivism eller objektivism tycks med andra ord vara plausibelt. En mellanposition, som undviker subjektivismens innehållslöshet och objektivismens rigiditet, måste ta sin utgångspunkt i att människors livsprojekt delar någonting med varandra trots uppenbara skillnader.

4.2 Bortom den liberala staten

Den liberala samhällsidén vars grund är att individen bör skapa sin egen mening med livet och att statens uppgift består i att se till att olika livsprojekt inte kommer i konflikt med varandra, förefaller alltför begränsad. Tar vi värdet av att medborgarna ska kunna leva meningsfulla liv på allvar, är det otillräckligt att försvara en doktrin om den begränsade staten till förmån för marknadskrafterna. Detta är i alla fall vad jag kommer att hävda. För att underbygga ståndpunkten kommer jag att inleda med att titta närmare på två inflytelserika argument som riktats mot den neutrala staten av liberalernas meningsmotståndare kommunitaristerna.

Det första är Michael Sandels kritik av det liberala självbestämmandet (1993, s.91-108). Sandel hävdar att den liberala synen på jaget som ”oförhindrat”, i betydelsen att individen fritt kan välja uppfattning om det goda är felaktig. I själva verket formas våra identiteter inom en kulturell kontext och vi socialiseras till att omfatta vissa ideal om det goda snarare än att vi väljer dem. Självbestämmandet har en begränsad funktion endast inom denna kontext. Istället för att vara neutral bör staten därför stötta de gemenskaper som möjliggör ett meningsfullt självbestämmande.

Strategin att ifrågasätta individens förmåga till självbestämmande tror jag är olycklig på många sätt. Sandel har naturligtvis rätt i att våra livsprojekt utformas i en social kontext, men detta innebär inte att vi är oförmögna att frigöra oss från de gemenskaper vi befinner oss inom. Självbestämmandet är därmed mindre begränsat än vad Sandel hävdar. Det går att frigöra sig från sociala roller, något som kvinnas frigörelse vittnar om (Kymlicka, 1993, s.371). I själva verket är denna förmåga till avståndstagande från kulturella sedvänjor, när det gäller alltifrån barnaga till hedersmord, ett viktigt instrument i kampen för att förbättra människors levnadsvillkor världen över.

Ett liknande, men betydligt lyckosammare argument har presenterats av Charles Taylor (1993). Taylor delar Sandels uppfattning att självbestämmandet utövas och utvecklas i en social kontext, en åsikt liberalen inte har orsak att motsätta sig. Därefter går hans argument ut på att den neutrala staten inte kan garantera tillräckliga ”kulturella valmöjligheter”, vilket urvattnar självbestämmandets värde. Enligt Taylor krävs en politik där olika uppfattningar om det goda livet görs till föremål för gemensamma demokratiska beslut, för att göra självbestämmandet sant meningsfullt. Det är viktigt att påpeka att båda sidor är ense om att kulturella valmöjligheter behövs för att individer ska kunna leva meningsfulla liv. Konflikten gäller snarare om staten bör tillhandahålla valmöjligheter eller om det bäst lämnas åt civilsamhället och marknadskrafterna (Kymlicka, 1993, s.371-74).

Jag vill hävda att det finns meningsfulla ting som är värda att sträva efter vilka inte kan uppnås eller förverkligas fullt ut utan statlig inblandning. Detta innebär inte att staten nödvändigtvis ska lägga sig i allt, men det vore felaktigt att *principiellt* begränsa statens inflytande på det sätt som den liberala statens förespråkare vill göra. Låt oss exempelvis ta värdet av naturupplevelser. Det ingår inte i allas uppfattning om det meningsfulla livet att värdesätta en promenad i ett naturreservat eller ens en ren natur överhuvudtaget. Bör staten därmed avhålla sig

från att upprätta naturreservat? Jag anser inte det. En skyddad natur är just en sådan meningsfull sak som kräver statlig inblandning för att bevaras, ett kollektivt gott som visar att ett individualistiskt perspektiv på det goda är alltför snävt. En stat som på principiella grunder utesluter att ”det goda” kan vara av gemensamt intresse missar detta fullständigt. Det goda måste därför kunna göras till en gemensam angelägenhet, på samma sätt som det rätta. Den liberala samhällsmodellen, där det goda uteslutande tillhör individens och förlängningen marknadens sfär, kan inte hantera detta.

I kapitel tre granskade jag ett flertal frågor utifrån neutralitetstesen. Granskningen visade att en begränsning av staten i förhållande till marknaden i sig självt innebär ett ställningstagande för ”marknadsanpassade” livsstilar, vilket tal om neutralitet riskerar att dölja. Om vi tittar närmare på dagens liberala demokratier så är det svårt att bortse ifrån att denna samhällsmodell gynnar vissa livsprojekt framför andra. Vi lever i materialismens tidsålder, i samhällen som tydligt präglas av konsumtion och konkurrens. Målet tycks vara att ständigt arbeta effektivare för att kunna konsumera mer i en ständigt uppåtgående spiral. Företag och reklamare gör sitt bästa för att överallt nå oss med sitt budskap om att vi ”behöver” köpa deras varor. Denna påverkan är svår att värja sig ifrån och den formar vårt självbestämmande i stor utsträckning. I konsumtionssamhället ter sig livet som en tävling som går ut på att ackumulera så mycket rikedom som möjligt.

Oberoende av vad vi råkar tycka om detta samhälle så framstår det som självklart att marknadens inflytande är långt ifrån neutralt. I vilken utsträckning marknadskrafterna ska tillåtas styra sådant som skolor, universitet, daghem, lekparker osv. är en fråga för politiken. Den liberala staten berövar något fundamentalt från demokratin när frågan om vad som meningsfullt i livet hänvisas till den privata sfären.

Tänk dig en person som motsätter sig det konsumtionssamhälle som beskrivs ovan. Hur skulle detta samhälle kunna förändras utan att staten aktivt begränsade marknaden? På intet sätt. Liberalen som motsätter sig statlig inblandning gynnar i själva verket ett samhällssystem där konkurrens och konsumtion gjorts till kardinaldygder. Men det finns alternativ till det konsumtionsinriktade perspektivet på livet vilka kräver att marknaden begränsas på olika sätt. Om dessa idéer om vad som är meningsfullt ska kunna ha en teoretisk chans att realiseras kan inte statlig inblandning avfärdas på principiella grunder.

4.3 Politikens dilemma

Om argumentationen så här långt är riktig är det varken önskvärt eller praktiskt möjligt för staten att avhålla sig från att befrämja vissa ideal om livets mening framför andra. Vad som är viktigt och eftersträvansvärt i livet är i själva verket den mest fundamentala politiska frågan. Syftet med hela demokratin är att söka efter svaren. Det ska betonas att detta inte betyder att det saknas goda skäl för att begränsa statlig inblandning i människors liv. Idealet om att individen bör tillskrivas grundläggande rättigheter samt en privat sfär fri ifrån inblandning av

andra, tillhör liberalismens stora triumfer. Att det goda även bör ses som en gemensam fråga betyder inte att den upphör att vara individuell. Jag har argumenterat för att den liberala samhällsidén, som går ut på att individen ska söka sin egen mening med livet utan statens bistånd, är alltför begränsad. Men att denna idé är otillräcklig betyder inte, vilket skrivits tidigare, att den saknar poäng. Det ligger i hög grad något värdefullt i individuellt självbestämmande och en stor del av livet handlar verkligen om att skriva sin egen berättelse.

Demokratin leder vart än den förverkligas till ett stort mått av statlig inblandning i människors liv. Men även om det är oundvikligt att vissa livsprojekt premieras på bekostnad av andra, så bör det göras med respekt för individens egen vilja och det bör i största möjliga mån göras utifrån sakliga skäl. Jag anser exempelvis att det är önskvärt att statens institutioner är sekulära. Inte för att denna position är neutral, då somliga religiösa idéer om livet missgynnas, utan därför att det är klokt att göra trosfrågor till samvetsfrågor för den enskilda individen.

Situationen i många samhällen motiverar att staten aktivt agerar för att förbättra människors liv. Bristande utbildning, fattigdom och förtryckande kulturella sedvänjor gör att miljontals människor lever sämre liv än vad de annars hade kunnat göra. Att förändra situationen kräver många svåra avvägningar men det vore felaktigt att avstå på relativistiska eller subjektivistiska grunder. På samma sätt anser jag att det finns mycket staten kan göra för att förbättra enskilda människors liv. Det är önskvärt att motarbeta livsprojekt, likt narkomanens, som leder till stort mänskligt lidande. Att underlåta att agera medan människor slänger bort sina liv är ingen etiskt försvarbar hållning även om detta görs i självbestämmandets namn. Visst finns det situationer där paternalistiska åtgärder, som säkerhetsbälteslagar, kan rättfärdigas med hänsyn till individens eget bästa även om de innebär ett mått av tvång.

Utmaningen består i, vilket liberalen påminner oss om, att den effektiva och mäktiga stat som krävs för att åtgärda sociala problem och därmed förbättra människors liv samtidigt riskerar att undergräva individens rättigheter. Här krävs en ständig balansakt och ett mått av försiktighet. Liberalismen fyller en viktig funktion som en bromskloss på demokratin, som en påminnelse om att individen inte får glömmas bort, även om dess samhällsidé i slutändan är otillräcklig.¹⁵

Vart för oss då i slutändan detta resonemang? Ytterst går det varken att bortse ifrån vikten av gemensamma eller individuella livsmål och någon neutralitet står inte att finna i politikens värld. Det finns situationer där statlig styrning är önskvärd på samma sätt som det finns lägen där marknaden är att föredra. Staten kan inte undgå att påverka självbestämmandets förutsättningar oavsett vilken väg som väljs. Det finns heller ingen på förhand given formel för hur olika livsmål bör vägas mot varandra. Faktumet att en väg måste väljas, att vissa livsmöjligheter alltid måste realiseras på bekostnad av andra, utgör politikens och livets eviga dilemma.

¹⁵ Teoretiskt sett riskerar alltid demokratin, som är kollektivistisk till sin natur, att undergräva individens rättigheter. Det är möjligt att vara liberal utan att vara demokrat. Men i praktiken har jag svårt att se något realistiskt alternativ för liberalen. För vidare diskussion se Bobbio, 1994.

5 Avslutande reflektion

Syftet med denna uppsats har varit att förkasta den liberala tes som säger att staten bör vara neutral mellan olika uppfattningar om det goda eller meningsfulla livet. Genom att tillämpa idealen om neutralt rättfärdigande och neutrala målsättningar på en rad politiska frågor har jag visat att det inte finns någon position eller något agerande från statens sida som kan betecknas som neutralt i den bemärkelse liberaler hävdar. Den liberala staten tar i själva verket ställning för livsstilar som gynnas av en stat som är begränsad i förhållande till marknaden, vilket bryter mot neutralitetstesen. Ur ett större perspektiv går det dock inte att utesluta att det kan finnas något annat neutralitetsideal som är möjligt att upprätthålla i praktiken. Detta är i så fall en fråga för vidare efterforskningar.

Givet att neutralitet är ett realistiskt alternativ vad gäller praktisk politik så uppkommer den paradoxala situationen att staten förväntas agera utifrån ett ideal som inte kan tillämpas. Den enda rimliga lösningen består enligt min ståndpunkt i att överge neutralitetstesen. Istället bör frågan om vad som är meningsfullt att sträva efter i livet göras till en fråga för staten och demokratin. Vad ett meningsfullt liv består i är i själva verket den viktigaste politiska frågan, eftersom frågor rörande ekonomi, arbete, utbildning, kultur, miljö, vård, skola osv. alla ytterst handlar om vad som är eftersträvansvärt i livet.

Att staten tar ställning för vissa ideal om det meningsfulla livet må vara praktiskt omöjligt att undvika, men det är inte teoretiskt oproblemiskt att argumentera för hur detta skulle kunna rättfärdigas på ett icke-godtyckligt vis. Är inte mening något subjektivt, något individen skapar själv? Jag har hävdar att den subjektivistiska uppfattningen är felaktig och att det finns gränser för vad som är meningsfullt att sträva efter. Detta är antagligen det mest kontroversiella påståendet i denna uppsats och jag lämnar åt läsaren att vidare fundera över dess giltighet.

Jag har också velat resa tvivel kring om den liberala samhällsidén, som ytterst går ut på att livets mening är en privatsak och inget för staten, är värd att försvara. Liberalismens övertro på marknaden för att garantera individen livsmöjligheter är en svår brist, och det är tveksamt om den liberala staten kan göra rättvisa åt att frågan om det goda livet rimligen bör betraktas som både gemensam och individuell. Om jag har rätt är kanske det största problemet med neutralitetstesen att den riskerar att dölja detta faktum. Jag vill så här avslutningsvis påpeka att jag inte betraktar mina slutsatser som slutgiltiga, utan snarare ser dem som ett inlägg i en fortgående debatt. Det finns långt mer att säga och på flera punkter bör min argumentation vidareutvecklas och prövas mot ståndpunkter jag inte haft möjlighet att beröra. Min förhoppning är att jag kunnat bidra med tankvärdheter kring den svåra frågan om hur relation mellan staten och dess medborgare bör se ut, vilka kan stimulera till vidare reflektion.

6 Referenser

- Ackerman, Bruce, 1980. *Social Justice and the Liberal State*. New Haven: Yale University Press.
- Badersten, Björn, 2004. ”Att studera det önskvärda. Om värdeanalys och normativ metod”, i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr. 106, s.207-220.
- Barry, Brian, 1995. *Justice as Impartiality. A Treatise on Social Justice*. Volume II. Oxford: Clarendon Press.
- Beckman, Ludvig, 2000. *The liberal state and the politics of virtue*, Stockholm: City University Press.
- Berlin, Isaiah, 1997 (1969). ”Two Concepts of Liberty”, s. 391-417, i Goodin, Robert E. – Pettit, Philip, (red). *Contemporary Political Philosophy – An Anthology*. Oxford: Blackwell.
- Bergström, Lars, 2004. *Grundbok i värdeteori*. Andra upplagan. Stockholm: Bokförlaget Thales.
- Bobbio, Norberto, 1994. *Liberalism och demokrati*. Göteborg: Daidalos.
- Brown, Robert, 1993. ”Sociology”, s. 90-122, i Goodin, Robert E. – Philip, Pettit (red.). *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Christman, John, 2003. ”Autonomy in Moral and Political Philosophy”, i *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Zalta, Edward N. (red.)
<http://plato.stanford.edu/entries/autonomy-moral/#BasDis> (2008-06-19).
- Dworkin, Gerald, 2005. ”Paternalism” i *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Zalta, Edward N. (red.). <http://plato.stanford.edu/entries/paternalism/> (2008-06-18)
- Dworkin, Ronald, 1978. ”Liberalism” i *Public and Private Morality*, s. 113-43, Stuart Hampshire (red.), Cambridge: Cambridge University Press
- Dworkin, Ronald, 2000. *Sovereign Virtue: The Theory and Practice of Equality*. Cambridge: Harvard University Press.
- Eagleton, Terry, 2007. *The meaning of life*. Oxford: Oxford University Press.

Galston, William A., 1991. *Liberal Purposes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gray, John, 1989. *Liberalisms: Essays in Political Philosophy*. London: Routledge.

Halldenius, Lena, 2003. *Liberalism*. Stockholm: Bilda förlag.

Hughes, William – Lavery, Jonathan, 2004. *Critical Thinking. An introduction to the basic skills*. Fjärde upplagan. Peterborough: Broadview Press.

Johnston, David, 1994. *The Idea of a Liberal Theory*. Princeton: Princeton University Press.

Kane, Robert, 1996. *The Significance of Free Will*. Oxford: Oxford University Press.

Klemke, E. D. (red.), 1981. *The Meaning of Life*. Oxford: Oxford University Press.

Kymlicka, Will, 1999. *Modern politisk filosofi – en introduktion*. Nora: Nya Doxa.

Kymlicka, Will, 1993. "Community", s. 366-78, i Goodin, Robert E. – Philip, Pettit (red.). *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Blackwell.

Kymlicka, Will, 1991. *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Clarendon Press.

Larmore, Charles, 1987, *Patterns of Moral Complexity*. Cambridge: Cambridge University Press

Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet - Lpo 94

Läroplan för de frivilliga skolformerna - Lpf 94

Metz, Thaddeus 2007. The Meaning of Life. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Zalta, Edward N. (red.) <http://plato.stanford.edu/entries/life-meaning/> (2008-06-19)

Mill, John Stuart, 2004 (1859). *Om friheten*. Stockholm: Natur och kultur.

Mulhall, Stephen – Swift, Adam, 1992. *Liberals & Communitarians*. Oxford: Blackwell.

- Nagel, Thomas, 1970. "The Absurd", *Journal of Philosophy*, nr. 68, s.716-27.
- Nozick, Robert, 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Basil Blackwell.
- Nozick, Robert, 2004 (1974). *Anarki, Stat och Utopi*. Tredje Svenska upplagan. Stockholm: Timbro.
- Rawls, John, 1993. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Rawls, John, 1996 (1971). *En teori om rättvisa*. Göteborg: Daidalos.
- Rawls, John, 2005 (2001). *Vad rättvisan kräver*. Göteborg: Daidalos.
- Raz, Joseph, 1986. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press.
- Ryan, Alan, 1993. "Liberalism", s. 291-311, i Goodin, Robert E. – Philip, Pettit (red.). *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Blackwell.
- Sandel, Michael, 1993. "Rättstaten och det oförhindrade jaget", s.91-108, i Uddhammar, Emil (red.). *Gemenskaparna*. Stockholm: Timbro.
- Sartre, Jean-Paul, 2002 (1946). *Existentialismen är en humanism*. Stockholm: Bonnier.
- Singer, Peter, 1997. *Hur ska vi leva? Etik i egennyttans tid*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Singer, Peter, 2002. *Praktisk etik*. Andra upplagan. Stockholm: Thales.
- Taylor, Charles, 1993. "Atomism", s.59-87, i Uddhammar, Emil (red.). *Gemenskaparna*. Stockholm: Timbro.
- Wall, Steven, 2007. "Perfectionism in Moral and Political Philosophy" i *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Zalta, Edward N. (red.).
<http://plato.stanford.edu/entries/perfectionism-moral> (2008-06-19)
- Young, Iris Marion, 1990. *Justice and the Politics of Difference*. Princeton: Princeton University Press.